

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Видається із вересня 1996 року 2 рази на місяць

№ 13—14 (869—870), липень 2017

<https://www.goodfon.ru>

У НОМЕРІ

- Грамотність — запорука успіху!
- Гештальт-підхід у сучасній педагогіці

Читаєш газету й тишишся, що, *по-перше*, вона виходить українською, *по-друге*, у ній знаходиш матеріали, які популяризують українську мову. От і львівська газета «Експрес» опублікувала розмову з **Оленою Малаховою**, кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, експертом і тренером Гендерного інформаційно-аналітичного центру щодо питання вживання фемінітивів в українській мові.

Фемінітиви — це іменники жіночого роду, що позначають осіб жіночої статі. В одинадцятитомному словнику української мови є майже 800 іменників-фемінітивів. Вони властиві українській мові, й утворити їх можна за допомогою тринадцяти суфіксів, наприклад «-ин-»: філолог — філологиня.

У період із 1930 по 1937 рр. в україномовних освітніх текстах послідовно вживали фемінітиви. Навіть була вказана кількість вчителів на спеціальних зібраннях. А от із 1937 р. кількість фемінітивів стала зменшуватися, що може бути пов'язано з русифікацією української мови.

Підвищене використання і творення нових фемінітивів відбулося після Революції гідності. Адже вживання фемінітивів не лише допомагає дистанціюватися від напливу російської мови, а й збагачує українську. Крім того, активізувався рух за права жінок, багато з них почали займати посади, які раніше для них були недоступні.

Тож і *фотографка*, і *фотографиня*, і *фотографеса* — усі три варіанти правильні. Вони не суперечать словотвору української мови. Але який із них залишиться в мові, а який ні — це побачимо з часом. Нині помітна тенденція, що для називання жінки за родом наукової діяльності використовують суфікс «-ин-»: математикиня, філологиня, філософиня. Хоча, крім слова «філософиня», вживають ще «філософа» чи рідше «філософема». А поки що основний спосіб творення фемінітивів — від іменника чоловічого роду (маскулінитиву) за допомогою суфіксів. Є випадки, коли важко утворити фемінітиви або вже є іменник жіночого роду з іншим значенням. Наприклад, «пілот» — це людина, яка керує літаком, а от «пілотка» — головний убір. Тому для називання жінки за штурвалом літака вживають варіант «пілотеса».

А в липневому номері нашого видання ви знайдете матеріали для перших уроків вересня і дізнаєтеся про застосування гештальт-підходу в сучасній педагогіці.

З повагою — редактор
Наталія КОВАЛЬ

Newspaper-umg@osvitaua.com

ЗМІСТ

Слово редактора.....	3
Рекомендуємо.....	4

ТЕМА

Літературні столиці світу.....	6
--------------------------------	---

ЛІТЕРАТУРНИЙ КЛУБ

Людмила ЄСЮК	
Своєрідність поезики Павла Филиповича.....	14
Особливості творчості Михайла Драй-Хмари	
11-й клас.....	17
Неокласики в українській літературі	
11-й клас.....	21
Драй-Хмара та Филипович	
Спільне та відмінне у творчості письменників.....	26

НОВИНИ

Найпоширеніші мовні помилки	
в радіо- й телефірі.....	29
Шевченко у відео.....	52

КЛЮЧ РОЗУМІННЯ

Мирослава КРИСЬКІВ, Володимир МЕЛЬНИЧАЙКО	
Удосконалення будови учнівських текстів.....	32
Оксана ГОЛУБ	
Гештальт-підхід у сучасній педагогіці	
Витоки і перспективи.....	39
Наталія ШТИЛЮК	
Розвиток життєвих компетентностей школярів	
через формування стійкого інтересу	
до української літератури.....	44

ВИХОВНІ ЗАХОДИ

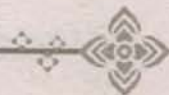
Тетяна ПРОКОПЧУК	
Світ фантазії та мудрості	
5-й клас.....	53
Валентина ЛАНЕЦЬКА, Марія ЛИСЕНКО,	
Людмила ВОЗІЯН	
«Одна земля, одна в нас слава,	
одна любов, одна держава»	
6-й клас.....	57
Любов ГУДЗЬ	
Свято Франкового слова	
7—9-ті класи.....	61
Наталія ДУНЯШЕНКО	
Грамотність — запорука успіху!	
Сценарій до Міжнародного дня грамотності.....	66

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Тамара ФЕДОРЧЕНКО	
Моніторингові дослідження —	
дієвий інструмент підготовки учнів до ЗНО.....	71

АНОНС

Орієнтовне календарно-тематичне планування.
5—11-ті класи.

УДОСКОНАЛЕННЯ БУДОВИ УЧНІВСЬКИХ ТЕКСТІВ

Мирослава КРИСЬКІВ, кандидат педагогічних наук
кафедри української мови та методики її навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка;
Володимир МЕЛЬНИЧАЙКО, доктор
педагогічних наук, професор

У статті йдеться про можливості вправ на редагування синтаксичної роботи під час розсосередженої підготовки до написання творів. Наведено види вправ, спрямованих на формулювання теми й заголовка, окреслення змісту і складання плану, добір фактичного й лексичного матеріалів.

Кожна мовна одиниця відзначається багатогранністю і різноманітністю ознак і властивостей, що характеризують її структуру, семантику, особливості функціонування в мовленні. Для осмислення їх потрібні уміння аналізувати, зіставляти факти, робити узагальнення й висновки. На формування цього потрібно багато часу. А ще ж необхідно навчити використовувати виражальні можливості мовних засобів у власному мовленні, і в цьому теж виникають труднощі.

Тому чимало засобів залишаються практично незасвоєними. Більша частина учнів не вміє використовувати емоційно-експресивні можливості мовних одиниць, допускає багато лексичних, граматичних і пунктуаційних помилок, зумовлених недостатньо хорошим засвоєнням навчального матеріалу.

Зображення з: s-media-cache-ak0.pinterest.com

Тож лексична чи граматична робота не може бути зведена до спеціальних уроків на вивчення розділу. Треба шукати додаткових резервів підвищення ефективності навчального процесу. Одним із них є спостереження, здійснюване на уроках розвитку мовлення, зокрема під час розсосередженої підготовки до переказів і творів. Завдання її полягає у збагаченні мовлення учнів певними синтаксичними одиницями, запобіганні помилкам, формуванні вміння добирати оптимальні способи висловлення змісту, вираження власних думок і почуттів.

Одним із найважливіших мовленнєвих умінь є критичне оцінювання написаного з погляду його відповідності задумові, усунення помилок і неточностей. Удосконаленню підлягають усі сторони тексту — зміст, композиція, мовне оформлення. Зокрема синтаксичний аспект цієї роботи охоплює всі рівні синтаксису — словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле, текст, побудову і вживання всіх синтаксичних одиниць.

Для того щоб виправити помилку чи неточність, потрібно: 1) помітити її; 2) з'ясувати причини її виникнення; 3) знайти можливі способи виправлення; 4) вибрати найоптимальніший із них; 5) внести в текст намічені корективи; 6) об'єктивно оцінити результати внесених змін. Усі ці вміння формуються поступово в умовах раціонально організованого навчального процесу.

У роботі над удосконаленням висловлювань необхідно керуватися двома головними критеріями — мовними нормами і комунікативними якостями мовлення (найважливіші з них — точність і виразність вислову думки). Редагування мусить мати міцну теоретичну основу, спиратися на науково обґрунтовану класифікацію мовних помилок і мовленнєвих недоліків. Лише розуміючи, яку норму порушено, учень зможе свідомо усунути помилку, поліпшити якість висловлювання.

Не менш вагомим чинником є налаштування учнів на вдосконалення тексту, на досягнення повної відповідності між задумом і його реалізацією. Такій психологічній підготовці служать систематичне виправлення помилок в усному мовленні школярів, рецензування відповідей, усних переказів і творів. Під час рецензування з'ясовується у чому полягає помилка, як її можна було уникнути.

Найчастіше пошук способів виправлення зводиться до добору й оцінювання граматичних синонімів та інших смислових еквівалентів висловленого змісту, вставки певних компонентів, зміни структури окремих речень. Це розвиває відчуття мови, виховує непримиренність до порушень культури мовлення, привчає до самоконтролю.

Редагування зв'язних текстів неможливе без поступового впровадження в навчальний процес редакційних вправ, що проводяться під час вивчення, закріплення, повторення й узагальнення фактичного мовного матеріалу, під час підготовки до письмових робіт.

Найбільш зручним матеріалом для такої роботи є речення. Але шляхом редагування речень можна досягти лише їхньої граматичної правильності. Для формування вміння доцільно використовувати синтаксичні засоби, потрібний контекст. Лише редагування зв'язних висловлювань або їхніх фрагментів дає змогу вести роботу над усуненням

Моя подруга

<p>Я дружу з Танею. Із нею я знайома давно. Ми навчаємося в одному класі. Таня вчиться добре. Вона вчиться ще в музшколі. Справи в музичній школі йдуть добре. У вільний час ми ходимо в кіно, читаємо художню літературу, допомагаємо одна одній у виконанні домашніх завдань. Таня добре знає математику й завжди порадить, як розв'язати задачу. Ми обидві збираємо наклейки, вишиваємо. Таня миловидна дівчинка, її постать тендітна. Її кругленьке задумливе личко обрамлене хвилястим чорним волоссям. Таня охайна, старанна учениця, зі щирим серцем. Але справжньою її зброєю є карі очі. У хвилину гніву вони крешуть іскри, пронизують наскрізь. Таня є зразком чистоти й охайності. Два великі банти прикрашають її голівку, струнку фігуру гарно облягає старанно випрасувана сукня. Дружбі з Танею я дуже рада. Хай же цій дружбі не буде кінця і меж</p>	<p>Варто з'єднати речення. Усунути лексичні повтори.</p> <p>У вільний час?</p> <p>Переробити за підтемами.</p> <p>Абзац. Нове питання. Краще через однорідні члени. Різні речі. Чому в одному реченні?</p> <p>Навіщо протиставлення?</p> <p>Про охайність вдруге. Див. попередній абзац.</p> <p>Повтор про дружбу. Дуже часто повторюється ім'я</p>
--	---

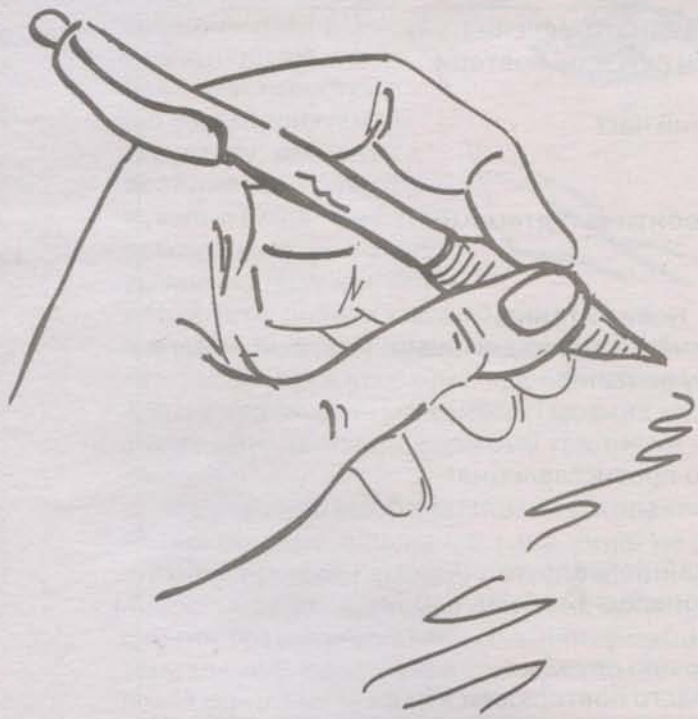

недоліків комплексно, звертаючи увагу на побудову і вживання мовних одиниць усіх рівнів.

Найсприятливіші умови для вдосконалення учнівських робіт виникають після перевірки їх учителем, особливо тоді, коли він, не обмежуючись загальною вказівкою на помилку й недоліки, по можливості точно характеризує їх і, отже, спрямовує учня на пошук способів виправлення. Наведемо приклад таких поміток:

З урахуванням цих поміток учні можуть внести в текст виправлення: 1. Я давно дружу з моєю однокласницею Танею. 2. Вона вчиться не лише в нашій, звичайній, а ще й у музичній школі. І скрізь справи в неї йдуть добре. 3. Ми допомагаємо одна одній у виконанні домашніх завдань. Таня добре знає математику й завжди порадить, як розв'язати задачу. У нас із подругою багато спільних інтересів. Ми любимо кіно й художню літературу, збираємо наклейки, вишиваємо. 4. Таня — тендітна, миловидна дівчина. Її кругленьке задумливе личко обрамлене хвилястим чорним волоссям. Дуже гарні її карі очі. 5. Струнку фігуру гарно облягає старанно випрасувана форма.

Не всі необхідні зміни в тексті школярі здатні зробити самостійно. Деякі корективи варто вносити під час колективного редагування. Так, у наведеному прикладі колективно можна з'ясувати такі питання: 1) як більш компактно розмістити матеріал, замикаючи кожен підтему (загальні інтереси, зовнішність, одяг,

поведінка) в окремому складному синтаксичному цілому; 2) як виправити речення, яке містить елементи різних підтем; 3) як уривок із двох або кількох речень замінити одним семантично рівноцінним реченням (додаючи в нього другорядні члени речення та інші елементи, що передають необхідну інформацію).

Серйозною перешкодою у проведенні такої роботи є брак часу, особливо у 7-х і 8-х класах. Тому часто доводиться відмовлятися від повної доробки й переробки учнівських текстів, обмежуючись усуненням окремих недоліків або виправленням невеличких фрагментів (увагу здебільшого варто звертати на ті питання, що були предметом обговорення під час підготовки до переказу чи твору).

Якщо увага зосереджується на конкретних граматичних явищах, матеріалом для редакційних вправ можуть бути окремі речення і навіть словосполучення. Коли ж на особливостях певного типу чи стилю мовлення, треба розглядати уривки зв'язних висловлювань. Так, на уроці аналізу твору «Цікавий літній табір», написаного після вивчення дієприслівників, передусім в поле зору мають потрапити речення з неправильним уживанням цієї дієслівної форми: *Провівши канікули в таборі, він нас ще більше згуртував; Виступаючи директор на лінійці, похвалив наш загін; Приходячи до школи, ми розповіли заучу про зібраний металобрухт; Готувавшись до зборів, ми відвідали багатьох бійців зони АТО.* У зв'язку з аналізом твору «Ніхто не забутий, ніщо не забуде», написаного після вивчення складних речень, варто запропонувати учням виправити складнопідрядні речення зі штучним ускладненням структури (*Рота одержала наказ, щоб захопити будинок*), порушенням порядку слів у підрядному реченні (*Багато горя принесла війна людям, яких сини загинули на фронті*), змішування ознак складносурядних і складнопідрядних речень (*Поки ще триває війна, а українські волонтери взялися допомагати на Сході*) тощо. Навіть якщо таких помилок, пов'язаних із темою, небагато і їх не можна вважати типовими для всього класу, виправляти їх доцільно, оскільки це дає змогу закріпити, а частині школярів і чіткіше усвідомити щойно вивчений матеріал.

Виправляючи типові помилки, доцільно показати можливі варіанти, зіставити їх із погляду реалізації комунікативних завдань. Так, помилково побудоване речення *Батько йому наказував, щоб завжди слухав старших* можна виправити по-різному: *Батько наказував йому: «Завжди слухай старших!»; Батько наказував йому, щоб він завжди слухав*

старших; Батько наказував йому завжди слухати старших, але, враховуючи важливість смислової ролі цього компонента в контексті, краще надати перевагу варіантові з прямою мовою.

Щоб активізувати індивідуальну роботу учнів над помилками, варто використовувати диференційовані помітки в зошитах: 1) умовне позначення помилки на полях; 2) підкреслення помилкової конструкції в тексті; 3) підкреслення із вказівкою на характер помилки (наприклад, «місце підрядного речення», «порядок слів» тощо). Оскільки в роботах учнів із низьким рівнем навчальних досягнень трапляються порушення багатьох норм, осмислити які на одному занятті надто складно, доцільно, керуючись можливостями такого школяра, вказувати помилки, що підлягають обов'язковому виправленню.

На уроках аналізу творів така робота проводиться не лише з метою виправлення граматичних і мовленнєвих помилок. Нерідко вона стає неодмінною умовою усвідомлення інших мовних закономірностей, зокрема правил орфографії й пунктуації. У такому разі доводиться застосовувати побудову й перебудову мовних одиниць, у контексті яких лише й можна зрозуміти суть помилки: 1. *Машина проїхала не по дерев'яному мосту, а по-новому* (оскільки учень вважає два останні слова прислівником, доречно буде відтворити реальні зв'язки слів: *Машина ... проїхала по новому мосту*). 2. *Село розташоване в долині* (усвідомити помилку допоможе побудова словосполучень *широка долина — у широкій долину, долина річки — в долині річки*, які дають змогу побачити властивості і функції прийменника та іменника). 3. *Ми працювали дружно, і швидко закінчили роботу* (пропонуючи розділити речення на дві частини, доводимо, що друга — швидко закінчили роботу — не є реченням і, отже, уся конструкція не є складно-сурядним реченням, а простим з однорідними присудками). 4. *Хлопці зраділи, бо нові верстати були їхньою давньою мрією і чимдуж кинулися до майстерні* (Перебудувавши речення *Хлопці зраділи і чимдуж кинулися до майстерні, бо нові верстати — були їхньою давньою мрією*, учні легко знаходять граматичні основи і визначають межі підрядного речення).

Особливо важлива роль уроків аналізу письмових робіт у вдосконаленні синтаксичного ладу зв'язних висловлювань.

Наведемо приклад роботи над твором-мініатюрою «Наші лелеки».

До нас прилітають навесні лелеки. Живуть вони у гнізді, яке збудували ще торік. А восени відлітають у теплі краї, лелече гніздо збудоване зі сухого гілля і м'якої трави. У гнізді пара лелек вирощує своїх дітей. Дорослі лелеки знаходять на болоті їжу для малят. Годують їх, поки лелечата виростуть і навчаться літати.

Навесні до нас прилітають лелеки [це наші давні знайомі]. Живуть вони у гнізді, яке збудували ще торік зі сухого гілля і м'якої трави.

У гнізді лелеча пара [висиджує] вирощує своїх дітей. Дорослі лелеки знаходять на болоті їжу для малят і годують їх, поки ті виростуть і навчаться літати.

А восени вся лелеча сім'я відлітає в теплі краї.

Усуваючи логічні помилки, доведеться змінити порядок слів, розташування деяких речень, побудувати складне речення, знайти засоби зв'язку між реченнями й абзацами, що відповідали б характеру смислових відношень. Подібна робота не зайва і в наступних класах. Ось для прикладу уривок із твору дев'ятикласника:

Праця лікаря не така вже й легка. Мій батько працює лікарем. Я також хочу здобути цю професію — людина не має права бути поганим лікарем. Йй довірено найцінніше — здоров'я людини. Найпотрібніша ця професія. Це подвиг, який вимагає самопожертви, чистоти душі й чистоти помислів.

Усе тут ніби й правильне — і зміст, і побудова речень, але текстові бракує зв'язності, послідовності викладу. Цього можна досягти по-різному, залежно від взаємного розташування підтем: 1) важливість професії лікаря; 2) батькова спеціальність; 3) власні наміри учня. Тому уривок можна використати для індивідуального редагування з наступним обговоренням варіантів.

Нерідко корективи потрібні для того, щоб підпорядкувати факти висвітленню теми і головної думки твору.

Недавно в газеті я прочитала дуже цікаву статтю. У ній йдеться про дружбу двох собак:

Один собака був травмований поїздом і лежав між рейками на колії. Рухатися він не міг. Другий був здоровий. Лежав біля скаліченого, ні на крок не відходив від нього. Зігрівав друга своїм теплом. Це тривало дві доби. Лише на третій день собак помітили і віддали у притулок, а потім, підлікувавши, віддали господареві.

Редагуючи уривок, можна додати слова (напр., *зворушлива дружба*), замінити речення словами (*непорушно лежав*) або зворотом (*зігріваючи друга...*), вставити фрагмент про поведінку собак, коли над ними проїжджав поїзд

(притискалися на землі між шпалами); пошукати влучного закінчення (навіть від собак навчитися, як треба дружити).

Придумати заголовок до фрагменту:

Уже наступила третя зима від початку війни. Захисники нашої Батьківщини сидять у бліндажах, прячуться в окопах від ворожих обстрілів. Часто вони мерзнуть і хворіють. Теплою одягу і обуві, харчів і ліків не вистачає. І тут на поміч приходять волонтери. Це добровільні помічники.

Серед них є й бувші фронтовики, що були поранені, підлікувалися і стали волонтерами. Вони збирають і привозять бійцям речі, в яких ті нуждаються.

За свою роботу волонтери не мають зарплати. Вони ризкують здоров'ям і життям, інколи знову зазнають поранень. Але продовжують допомагати бійцям. Таким способом вони також захищають незалежність України.

Під час колективного редагування учні виявляють русизми та інші недоречно вжиті слова, добирають для зв'язку між словами й реченнями сполучники та сполучні слова, із простих речень утворюють складні тощо, домагаючись більшої виразності викладу. У результаті може бути отримано такий, наприклад, текст:

Уже наступила третя зима з того часу, як почалася війна на сході України. Захисники нашої Батьківщини сидять у бліндажах, ховаються в окопах від ворожих обстрілів. Часто вони простуджуються і хворіють. А теплою одягу і взуття, харчів і ліків не вистачає. І тут на допомогу приходять добровільні помічники — волонтери.

Вони збирають необхідні речі й доставляють бійцям. Серед них є такі, хто побував уже на фронті, був поранений, але знову приїжджає сюди.

За свою роботу волонтери не отримують винагороди. Вони часто ризкують своїм життям, іноді зазнають поранень. Але продовжують допомагати бійцям. Так вони теж захищають незалежність України.

Унесення корективів у побудову висловлювання також вимагає конструювання синтаксичних одиниць, здатних виконувати певну функцію.

Розглянемо приклади.

У творі «Наше село» (7 клас) читаємо уривок:

Наші селяни живуть заможнo, їхні діти здобувають освіту, закінчують вищі навчальні заклади. Серед випускників нашої школи є лікарі, учителі, економісти, юристи.

Навколо села розкинулися широкі поля, ставки, пасовища, ліси. У кожному будинку можна побачити мобільний телефон, пральну машину, Інтернет.

Два останні речення не пов'язані ні між собою, ні з попереднім абзацом. Перше з них має знаходитися на самому початку твору, де автор ознайомлює читача із селом (Наше село розташоване на березі річки Горинь. Навколо села...). Друге може бути використане як свідчення доброго життя людей. Для цього перше речення фрагмента доведеться розділити на дві частини: *Селяни живуть заможнo. У кожному будинку можна побачити телевізор, мобільний телефон, холодильник, пральну машину.*

Сільські діти здобувають освіту...

Типовим недоліком учнівських висловлювань є несумісність фрагментів тексту, що висвітлюють рівноцінні мікротемати. Так, в одному з абзаців твору «Богатир Іван Котигорошко» учень дуже детально, із застосуванням діалогу розповідає про зустріч Івана з бабусею і слугою Змія, про звільнення бабусі, її вдячність і подарунок (66 слів, 7 речень, 4 репліки персонажів, 11 рядків у зошиті). Далі йде абзац: *Як Котигорошко бився перший раз зі Змієм, то Змії утік. А другого разу Котигорошко здолав Змія. І визволив братів. Здолав і брата Змія — Водяника-смертоносця і визволив Оленку.*

Оскільки досягти такої деталізації, як у попередньому абзаці, неможливо (твір став би надто об'ємним), удосконалювати текст найкраще у двох напрямках — скорочення першого і розгортання другого фрагмента. Останнє завдання для дітей доступніше — вони, поєднуючи кілька речень, що деталізують хід кожного поєдинку, створюють дві складні синтаксичні цілі. Важче дається згортання, яке вимагає відбору найважливішого, узагальнення, а не механічного копіювання тексту (Котигорошко не міг терпіти несправедливості. Одного разу він визволив від змієвого слуги стареньку бабусю. За це вона подарувала хлопчикові чарівний перстень).

Синтаксичні корективи необхідні і в тих випадках, коли зміст і послідовність викладу особливих заперечень не викликають. Під час аналізу письмових робіт підлягають виправленню такі недоліки:

1. Нерозчленованість мовного потоку, нанизування предикативних одиниць:

Ми довго йшли, і всі були вже втомлені, і хтось із нас запропонував відпочити, а вранці йшов дощ,

і трава була мокра, і ми довго не могли знайти сухого місця.

Фрагмент слід розділити на кілька речень:

Ми довго йшли й дуже стомилися. Коли хтось запропонував відпочити, усі погодилися.

Та вранці йшов дощ, трава ще була мокра. І ми довго не могли знайти сухого місця.

2. Відсутність засобів вираження смислових відношень між елементами: *Подруга Таня. Вона живе в селі. Я телефоную їй. Таня розказує мені про свої успіхи в навчанні і справи в класі. Моя подруга часто приїздить до мене. Я приїжджаю на канікули до неї. Разом ходимо в кіно. На літні канікули ми разом ходимо на пляж.* Відредагований варіант:

У мене є подруга Таня, яка живе в селі. Ми з нею спілкуємося по телефону, розказуємо одна одній про свої успіхи в навчанні і справи в класі. Таня часто приїздить до мене, а я до неї. Це буває на канікулах. Тоді ми разом ходимо в кіно. А влітку відпочиваємо на пляжі біля нашого озера.

3. Наявність засобів зв'язку, що не відповідають смисловим відношенням між компонентами тексту:

Він уперше виявив свою силу, коли вивернув великий камінь. А батько із сусідами не могли навіть зворухнути камінь з місця. Замість протиставлення доречно вказати на ознаку каменя:

Він вперше виявив свою силу, коли вивернув камінь, який його батько з сусідами не могли навіть зрушити з місця.

4. Необґрунтоване вживання однотипних засобів міжфразових зв'язків:

Першого разу Змій утік. А другого разу Котигорошко здолав Змія. А потім із братами пішов визволяти Оленку.

Краще вжити різні засоби зв'язку:

Першого разу Змій утік, та другого разу Котигорошко здолав Змія. Після цього він разом із братами пішов визволяти сестру.

Оскільки подібні помилки трапляються здебільшого в роботах учнів 5–6 класів, під час їхнього виправлення доводиться керуватися не стільки теоретичними відомостями про певні засоби вираження смислових відношень, скільки критерієм естетики мовлення.

5. Одноманітність засобів називання персонажів, невміння користуватися

семантичними еквівалентами слів, різними структурними типами речень:

Микола Джеря є головним героєм повісті «Микола Джеря». У повісті автор описує тяжке життя Миколи. Микола був молодий хлопець. У нього було чорне волосся, чорні рівні брови. Мати Миколу дуже хвалила. Микола був талановитий хлопець. Микола вмів грати на скрипці і читати.

Звісно, настільки різко виражений недолік — явище досить рідкісне, але необґрунтовані повтори найменувань трапляються в роботах багатьох учнів, і редагування таких уривків дуже бажане.

Пошук раціональніших способів вираження змісту може привести до створення такого варіанта:

Микола Джеря — головний герой однойменної повісті І. Нечуя-Левицького, у якій описано тяжке життя закріпачених селян. Молодий чорнявий кріпак відзначався не лише красою, а й великими здібностями. Він самотужки навчився читати, грати на скрипці. Мати не могла нахвалитися сином.

6. Неправильний порядок слів, що не відповідає функції речення у структурі тексту:

Починаючи твір «Моя подруга», учениця написала: «Катя Таранюк — моя подруга». Враховуючи, що новою інформацією не є слово подруга (воно міститься в заголовку), а ім'я і прізвище дівчини, речення треба перебудувати: *Моя подруга — Таня Таранюк.*

Удосконалення синтаксичної структури тексту може бути спрямоване й на його увиразнення. Таке завдання виникає й певною

мірою виконується на будь-якому уроці аналізу письмових робіт. Один із прикладів попутного посилення виразності тексту було вже наведено — заміна стверджувального речення заперечним (*Мати Миколу дуже хвалила. — Мати не могла нахвалитися сином*). Об'єктами такої переробки стають і розгорнутий фрагмент, і текст загалом. У творі про екскурсію, написаному у формі листа, читаємо:

За те, що наш клас зайняв перше місце у змаганні, ми їздили в Одесу. Тут ми бачили багато цікавого: море, парки, музеї, картинні галереї. Особливо нам запам'ятався Одеський оперний театр.

У бесіді з'ясовуємо, що помилок тут немає, але текст надто сухий, офіційний. Так можна писати звіт, але не лист до товариша. Необхідно використати синтаксичні засоби, які надади б тексту щирості, емоційності, безпосередності. У результаті редагування уривок набуде зовсім іншої тональності:

Гарно провів я канікули! Наш клас їздив на екскурсію до Одеси. Це була нагорода нам за успіхи в навчанні. Як багато цікавого бачили ми у приморському місті! Безкрає море і прекрасні парки, багаті музеї і картинні галереї. А який чудовий Одеський оперний театр! Враження — незабутні.

Редагування можна використати з метою повноти інформації, як, наприклад, у такому листі:

Дорога бабусю. У нас сьогодні був у школі цікавий день. Ми приймали гостей — своїх ровесників, дітей переселенців із Донбасу. Ми з ними швидко порозумілися, показали свою школу, кабінети, розказали про роботу на пришкільній ділянці. Школа наша їм сподобалася.

Тепер ми з ними будемо листуватися.

Докладніше напишу потім.

До побачення! Цілую. Ваша внучка.

З'ясовується, чого в цьому листі не вистачає (що розказали однокласникам гості), колективно можна окреслити приблизний зміст їхньої розповіді. Наприклад, такий:

А вони розказали, як страшно було під час обстрілів, як боляче було покидати зруйновані квартири й розбомблені школи. Тепер вони мріють про закінчення війни і повернення додому.

Обговорюється де й чому доцільно вставити цей фрагмент, як його «прив'язати» до наявного тексту.

Якщо на кожному уроці аналізу переказів або творів розглядати хоча б один аспект удосконалення змісту і будови висловлювань, якщо завдання на вдосконалення тексту будуть виконуватися і колективно, й індивідуально, а також і як домашні завдання, то в учнів поступово формуватимуться необхідні уміння, усвідомлення критеріїв оцінки тексту. У результаті такої роботи вони навчаться здійснювати самоконтроль за власним мовленням (передусім писемним) і зокрема за його логічною та синтаксичною структурою, усувати допущені недоліки як під час написання, так і під час доопрацювання початкових, чорнових варіантів створюваних текстів. А саме це є найважливішим показником високого рівня розвитку писемного мовлення.

Використані джерела

1. Головин Б. Н. Основы культуры речи. М., 1980, 2-ге изд. 1988.
2. Іванченко Р. Г. Літературне редагування / Р. Г. Іванченко. — [2-е вид.]. — К., 1983.
3. Капинос В. И. Работа по развитию речи учащихся в свете теории речевой деятельности // РЯШ, 1978. — № 4. — С. 58—66.
4. Синиця І. О. Психологія писемної мови учнів 5—8 класів / І. О. Синиця. — К., 1965. — № 4.
5. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту у шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. — К., 1986.
6. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад: посібник для вчителів / В. Я. Мельничайко. — К.: Рад. школа, 1984. — 223 с.
7. Мельничайко В. Я. Довідник для учнів та абітурієнтів / В. Я. Мельничайко: [навчальний посібник]. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — 368 с.
8. Синиця І. О. Психологія писемної мови учнів 5—8 класів / І. О. Синиця. — К., 1965.
9. Стельмахович М. Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4—8 класах / М. Г. Стельмахович. — К., 1981.
10. Сукомел Г. О. Уроки розвитку зв'язного мовлення / Г. О. Сукомел // Укр. мова і літ. в школі. — 1983.